

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ἘΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ζ΄.

Ὅτι δὲ περὶ τοῦ τοῦ Πλάτωνος ἔργου
βούλομαι ἢ περὶ ποιήσεως καὶ αἰσῶν καὶ
τῶν αἰσῶν αἰσῶν. (Ἰδὲ τὸν Πλάτωνα).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1884

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΒΡΑΧΕΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.

(Συνέχ. ἔρα εἰς προηγ. φυλλάδιον)

¶

Ἐξ ὅλων τῶν εἰρημένων ἀριδῆλως καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐπιστήμη καίτοι τὴν πίστιν ἀποκρούουσα καὶ ἐν πολλοῖς αὐτὴν καταπολεμοῦσα, οὐδὲλως ταύτης καὶ τῶν ἐτι ἀπιθανωτέρων ὑποθέσεων, ὡς ἀπεδείξαμεν, δύναται ν' ἀποσπασθῆ, τὸναντίον μάλιχα ἐν ταῖς σπουδαιοτάταις ἀρχαῖς καὶ βάσεσιν ἀκουσίως ἀπρὶξ ἔχεται τῆς πίστεως καὶ τῶν ὑποθέσεων, ὥστε ἡ ἐπιστήμη εἶνε ὅλως ταύτης ἀχώριστος. Τοῦτο δὲ ἐτι σαφέστερον ἐξάγεται ἐκ τῶν αἰωνίων τοῦ πνεύματος ἡμῶν νόμων. Ὅμιλοῦντες δὲ περὶ τῶν νόμων τοῦ πνεύματος, οἵτινες τὴν πίστιν προάγουσιν, ἐννοοῦμεν τοιοῦτους νόμους, ἀπέναντι τῶν ὁποίων χωρεῖ ἐλευθέρως κρίσις, ἥτις τὴν πίστιν γεννᾷ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου καταναγκασμοῦ.

Ἐὰν δὲ ἡ ἡμετέρα διάνοια, τοῖς νόμοις τῆς αἰτιότητος ἐπομένη καὶ τὰς τῶν φαινομένων αἰτίας ἀνιχνεύουσα, οὐδὲλως ἀρικνεῖται εἰς τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα καὶ ἐὰν πάσας τὰς ἐν τοῖς φαινομένοις ὑπαρχούσας αἰτίας καταμάθῃ, τότε ἀναρῶνται τὸ σπουδαιότερον καὶ κυριώτερον ζήτημα «πόθεν τὰ αἴτια ταῦτα, τὰ ἀμοιβαίως προκαλούμενα, ποία δὲ ἡ ἀρχικὴ βᾶσις πάντων τούτων τῶν αἰτίων; Ἡ ἀρχικὴ αὕτη αἰτία οὐ ζητητέα ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ πεπερατμένου, ἀλλως τὸ αὐτὸ ζήτημα ἤθελε πάντοτε ἐγείρεσθαι. Καὶ ἐνταῦθα ἀκριβῶς εἶνε τὸ σημεῖον, ἐνθα ἡ ἡμετέρα διάνοια ἵσταται ἐπὶ τῶν ὁρίων τοῦ πεπερατμένου καὶ ἀπείρου. Μεταξὺ δὲ τούτων οὐδὲν ὑπάρχει τρίτον, ἐνῶ ἀμρότερα συνέρχονται ἢ συντετυτίζονται. Ἀλλὰ πρέπει ὡς ἐκ τούτου νὰ διακρίψωμεν ἐνταῦθα

τὸ νῆμα τοῦ συλλογισμοῦ ἡμῶν καὶ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐναλλασσόντων καὶ μεταβαλλομένων τοῦ κόσμου φαινομένων νὰ μείνωμεν ὅλως ἐνεοί ; βεβαίως οὐδόλως βιαζόμεθα νὰ προχωρήσωμεν περαιτέρω, ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐδόλως ἐσμὲν ἠναγκασμένοι ἐν τῇ στασιμότητι ταύτῃ ἀρκούμενοι νὰ μὴ ἱκανοποιήσωμεν τὸ ἐταστικὸν ἡμῶν πνεῦμα.

Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος ἀπαιτεῖ μείζονας ἐπεξηγήσεις καὶ διασαφήσεις, ὑπάρχει δ' ἐν ἡμῖν ἔμφυτος ῥοπή ὠθοῦσα ἡμᾶς εἰς σφαιρὰν ὑψηλοτέραν καὶ διανοίγουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν. Ἐνῶ δὲ πρὸς τοῦτο ὠθούμεθα ὀρμεμφύτως καὶ βρίνομεν ἐκ τοῦ πεπερασμένου εἰς τὸ ἄπειρον, ἀναγκαζόμεθα ὑπὸ τοῦ λογικοῦ νὰ προσφύγωμεν καὶ ἄνευ μαθηματικῶν ἀποδείξεων εἰς τὴν πίστιν, ἥτις ἐνταῦθα ἔχει τὴν κατάλληλον αὐτῆς θέσιν, ὡς ἐλευθέρᾳ καὶ ὡς ἐπὶ ἐσωτερικῶν λόγων ἐρείδομένη παραδόχῃ καὶ πεποιθήσει πρὸς τὸ ἄπειρον· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιστήμη ὡς εἶδομεν, ἐπὶ πιθανότητων ὀηλ. ἐπὶ ὑποθέσεων ἐρείδεται αἵτινες πίστεως γρηίζουσιν, οὐδεμίαν ὡς ἐκ τούτου ἀδιάλλακτον καὶ ἀπότομον ἀντίθεσιν ἀπαντῶμεν μεταξὺ ἀμφοτέρων πίστεως καὶ ἐπιστήμης. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἔστιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μαρτυρίας τῆς συνειδήσεως ἔλθωμεν εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἀπείρου· βεβαίως ἡ ἐπίγνωσις αὕτη μάλιστα δὲν ἐπέργεται ἡμῖν μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας, διότι οὐδὲν ὑπεράνω τοῦ χώρου καὶ χρόνου, ὑπεράνω τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων προσαποκτᾶται ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας, οὔτε δυνάμεθα μετὰ μακρὰν σκέψιν ἀμέσως νὰ παραδεχθῶμεν. Καίτοι δὲ μετὰ τῆς συνειδήσεως ἀναποσπάτως συνδεδεμένοι, ἔχομεν ὅμως πλήρη τὴν ἐλευθερίαν τοῦτο ὡς ἄπειρον ἢ μὴ νὰ παραδεχθῶμεν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πίστις ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως ἐκείνης τῆς μαρτυρίας τῆς συνειδήσεως ἐρείδεται, διὰ τοῦτο αὕτη οὐδεμίαν ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀποτελεῖ. Πρὸς τούτοις ἡ πίστις δὲν ἐμπεριέχει γνώσεις τινὰς μόνον ὡς βάσεις καὶ ὡς θεμέλια τοῦ οικοδομήματος αὐτῆς, ὅπως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ συμβαίνει, ἀλλ' εἶναι ἔργον τῆς ὑψίστης ἡμῶν διανοίας, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος· ἡ πίστις ἐν ἄλλοις λόγοις εἶναι βεβιασμένη, ἥτις

καίτοι μὴ προκύπτουσα ἐξ ἀπλῆς λογικῆς σκέψεως, δὲν μορφου-
ται ὁμως τυφλῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεγνωρισμένων ἐσωτερικῶν
λόγων, οἵτινες τὴν τε βούλησιν καὶ διάνοιαν προδιαθέτουσι καὶ
προετοιμαζουσι πρὸς κατανόησιν τῶν ὑπερφυσικῶν καὶ ὅθι τοῦ
ἀπείρου ὅ,τι λοιπὸν εἶπομεν περὶ πίστεως ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν ἐν
τῇ κατωτέρᾳ αὐτῆς βαθμίδι τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ἐν τῇ ὑψίστῃ δηλ.
περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Αὕτη ἔχει τὴν αὐτὴν τῆς ψυχῆς
πηγὴν, διαφέρει δὲ μόνον, καθ' ὅσον ἐπὶ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως
ἐρείδεται, ἣτις καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως ἔχει ἀξίωσιν ἐφ' ὅσον ὡς
τοιαύτη ἀναπτυσσομένη καὶ μορφουμένη νομιμοποιεῖται ἐν τῇ
ἀμέσῳ μαρτυρίᾳ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ
χριστιανικὴ πίστις εἶναι τὸ μόνον γνωστικὸν μέσον, τὸ ἄγον ἡμᾶς
εἰς τὴν βεβαιότητα τῆς πεποιθήσεως περὶ τῶν ὑπερφυσικῶν πραγ-
μάτων. Πρὸς ταύτην δὲ οὐδόλως τὸ λογικὸν ἀντιστρατεύεται,
διότι τὸ ὑγιὲς λογικὸν ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν πίστιν, τελειοποιεῖται δὲ
καὶ καθαγιαζέται ἐν τῇ πίστει ἐν ᾗ ὡς ἐν πυρὶ καθαρίζεται.

Ἡ ἱστορία ἐλάλησεν ἤδη περὶ τούτου, πᾶσα δ' ἐκ τῆς πίστεως
ἐκπτώσις καὶ χειραρέτησις σκληρῶς ἐτιμωρήθη· διότι ἔτκν τὸ λο-
γικὸν ἀποδιοπομπεύη ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ τὴν πίστιν, ἐνῶ πα-
ραδέχεται αὐτὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις τότε σοφιστεύει, ἡ δὲ
σοφιστεία εἶναι ἡ ἐξουδένωσις καὶ ἡ δολοφονία οὕτως εἰπεῖν, τοῦ
πνεύματος. Μόνον ὁ ὑπερφύλακος ἐγωϊσμὸς τοῦ πεπερασμένου λο-
γικοῦ, ὅτι πᾶ πάντα κατανοεῖ ἐνῶ πολλὰ αὐτῷ ὑπολείπονται πρὸς
κατανόησιν καὶ ὅτι τὰ πάντα δύναται νὰ καταμετρήσῃ, καὶ τὰ
μυστήρια τῆς τε φύσεως καὶ τοῦ Θεοῦ νὰ ἐξιχνιάσῃ, ἀντιστρατεύεται
κατὰ τῆς πίστεως καὶ φέρει ἡμᾶς εἰς τὸ τέλμα τοῦ παχυλοῦ ὕλι-
σμοῦ. Τοῦτο δὲ εἶναι αὐτόχρημα μωρία· διότι σύμπας ὁ τε ἡθι-
κὸς καὶ θρησκευτικὸς βίος τῶν ἐθνῶν, τρέφεται ἐκ τῶν νημάτων
τῆς πίστεως καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως. Πᾶν δ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὗρεν
ὡς ἀληθὲς ἐν τε τῇ φύσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐν ταῖς ιδέαις τοῦ πνεύ-
ματος καὶ ἐν τοῖς νόμοις τοῦ κόσμου, τοῦτο οὐδόλως εἶναι ξένον
τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας, ἣν πᾶσα ἡ ἐπιστήμη δεόν νὰ ὑπηρετῇ,
ἕπως φθάσῃ εἰς τὴν καθ' αὐτὸ ἀλήθειαν, τὴν ἀπόλυτον ἐπιστήμην.

μην, ἣτις ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ χριστιανισμῷ διὰ τοῦ θεανθρώπου Σωτῆρος. Δὲν πρέπει δὲ τὸ παράπαν νὰ πτωώμεθα, ὅτι πρὸς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀποκάλυψιν δεόμεθα καθαρᾶς καρδίας καὶ πίστεως· μήπως καὶ αὐτὸς ὁ φυσιοδίφης δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν, πρὸς κατανόησιν πολλῶν φαινομένων, νὰ δώσῃ πίστιν εἰς γενικούς τινας νόμους τῆς φύσεως καὶ εἰς γενικὰς τινὰς ἀρχὰς ὅλως ὑποθετικάς, ἃς ἐφευρίσκει πρὸς ἀπόδειξιν τῶν διισχυρισμῶν του, ἐνῶ ἀκόμη δὲν δύναται κατὰ βάθος νὰ κατανοήσῃ, τί ἐστὶ νόμος τῆς φύσεως καὶ τίς εἴθηκεν αὐτούς ;

Ἴδου δὲ τί λέγει ὁ μέγας καὶ πολὺς Βίρχοβ «Τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐπανάγονται εἰς γενικὰς τινὰς ἀρχὰς, ὧν ἐλάχιστον μόνον μέρος δύναται θετικῶς νὰ ἐξακριβωθῇ καὶ ἀποδειχθῇ, ἐνῶ τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐρείδεται ἐπὶ τοιούτων ὑποθέσεων, ὧν ἡ διάρκεια εἰς τὸ μέλλον λίαν ἀμφίβολος εἶναι.» Ἄφου λοιπὸν ὁ τε Βίρχοβ καὶ ὁ μέγας τοῦ κόσμου χημικὸς Λεϊβίχ, πρὸς δὲ ὁ Du Bois Reymond καὶ πλείστοι ἕτεροι τῶν τῆς Εὐρώπης φυσιοδιφῶν οὐ μόνον καταρρίπτουσι τὰς ὑπερφιάλους τῶν Ὑλιστῶν ὑποθέσεις καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῶν διισχυρισμοὺς, ἀλλ' εὐσυνειδήτως ὁμολογοῦσι τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν τε ὑποθέσεων καὶ τὸ αἰνιγματῶδες καὶ ἀνεξήγητον τῶν οὐσιωδεστέρων φυσικῶν φαινομένων, πῶς δυνάμεθα ἡμεῖς οἱ μὴ φυσιοδίφαι νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὰ ὅλως ἀντίθετα καὶ πολλακίς ἀντιφατικὰ πρὸς ἀλληλα παντοῖα αὐτῶν συστήματα, ἅτινα πόρρω ἀπέχοντα τοῦ νὰ λύσωσι τὸ αἰνίγμα τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, ἔτι μᾶλλον ἐπισκοτίζουσιν αὐτά ; Ἐν τηλικούτῳ δὲ κυκεῶνι συστημάτων ἀντιμαχομένων τίς εὖ φρονῶν δὲν ἤθελε ὁμολογήσει μετὰ τοῦ De Bois Reymond καὶ Βιρχοβίου τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀδυναμίαν τοῦ ἐξηγήσαι ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ὑπερφυσικὰ αὐτὰ ζητήματα, τίς λογικὸς ἄνθρωπος δὲν ἤθελεν ἀποδιοπομπεύσει τὰς τοιαύτας τῶν Ὑλιστῶν ἐρεσχηλίας καὶ παραδεχθῆ εὐσυνειδήτως, ὅτι ἄνευ ἀνωτέρας καὶ ὑπερφυσικῆς δυνάμεως τῆς τὸ σύμπαν δημιουργησάσης, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ τις τὰ μυστήρια τῆς φύσεως ; Ποῦ λοιπὸν ἐγκρίται ἡ ἀπότομος ἀντίρρασις μεταξὺ πίστεως καὶ ἐπιστήμης ;

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων ἀριθλήτως νομιζῶ ἀπεδείχθη, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀντίφασις καὶ μάλιστα ἀπότομος μεταξὺ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, διότι ἀμρότεραι ἢ τε πίστις καὶ ἐπιστήμη περὶ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀσχολούμεναι ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιδιώκουσι σκοπὸν, τὴν διὰ τῆς ἀληθείας ἐλευθέρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τὴν διὰ ταύτης ἀπαλλαγὴν ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης, οὕτω δὲ ὁ ἀνθρώπος τῶν ἀτασθαλιῶν καὶ παθῶν αὐτοῦ ἀπαλλασσόμενος, τῶν ἐπισκοτιζόντων τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καθίσταται ἄξιός τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ, διότι ἀμφοτέρων τὸ κυριώτερον θέμα εἶναι νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐπικαθημένην παχεῖαν ἀγλήν, διανοίξῃ τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ καὶ τὸν ἐπαναγάγῃ ἐκ τοῦ σκοτοῦ εἰς τὸ φῶς. Καίτοι δὲ κοινὸς ἔτε σκοπὸς καὶ τὸ θέμα ἀμφοτέρων, διάφορος ὁμως εἶναι ἢ τε ἀρετηρία, ἐξ ἧς ὀρμῶνται καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν πειρῶνται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ. Ἡ μὲν πίστις λαμβάνει τὴν ἀρετηρίαν αὐτῆς ἐκ τῶν ἄνω, ἢ δὲ ἐπιστήμη ἐκ τῶν κάτω, καὶ τὰ μὲν μέσα ἐκείνης ἐρείδονται ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ ταύτης ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Καὶ ἐνόσω μὲν οἱ τῆς ἐπιστήμης μύσται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν στενῶν αὐτῆς ὀρίων δὲν ἀποπειρῶνται δι' ὅλους ἀσχιρέτων καὶ προληπτικῶν ὑποθέσεων νὰ ὑπερβῶσι τὰ διαγεγραμμένα αὐτοῖς ὄρια, οὐ μόνον ἠδυνήθησαν ἐκ τῶν κάτω νὰ φθάσῃ πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ καὶ νὰ συνδύασῃ τὴν πίστιν καὶ ἐπιστήμην καὶ νὰ τύχῃ τοῦ ὑψηλοῦ ἀμφοτέρων σκοποῦ· τούναντίον δὲ ὅσοι ἐκ τούτων εἴτε ἐκ προκαταλήψεως εἴτε ἐξ ἀμειλίχτου πρὸς τὸν χριστιανισμὸν πάθους εἴτε ἐκ συγχύσεως τοῦ καθαροῦ καὶ ἀγνοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν παπισμὸν καὶ τὰς καταχρήσεις αὐτοῦ, ἠθέλησαν οὐ μόνον νὰ καταπολεμήσωσιν αὐτὸν ἀρνητικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑπερπηδῶντες τὰ στενὰ τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν ὄρια θετικῶς νὰ ἰδρῦσωσιν ὡς ἄλλοι Μωάμεθ καὶ Κομφούκιος νέαν θρησκείαν, οὗτοι περιέπεσον εἰς ἀδιέξοδον λαβύρινθον, εἰς παμμέγιστον βόθρον καὶ εἰς τὰς γελοιωδέστατας τῶν ἀντιφάσεων, ὡς ὁ Straüss καὶ ὁ Haekel καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὧν τὸ ἀνυπόστατον καὶ τερατώδες τῶν δογματῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείξαμεν.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ ἐπιστήμων ἀδυνατεῖ διὰ τῆς πειραματικῆς ὁδοῦ ν' ἀνακαλύψῃ εἰσεσμά τι, ἐφ' οὗ ἀσφαλῶς νὰ βαθίσῃ ὅσον ἀφορᾷ τὰ ὑπερφυσικά, ἐφ' ὅσον δὲν δύνανται νὰ εἰπῇ « Ἴδού εὗρον ἔδαφος καὶ δύναιμαι διὰ τῆς ἀκριβοῦς τῶν φυσιοδιφῶν μεθόδου ἅπαντα νὰ ἐξηγήσω τὰ φαινόμενα » καὶ ἐφ' ὅσον ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τῆς συνειδήσεως, δικαιοῦται, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὑποχρεοῦται νὰ μὴ ἀποσκορακίξῃ καὶ μάλιστα ἄνευ λόγου ἐκ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ τὴν θρησκείαν, ἥτις εἶναι τὸ σημεῖον καθ' ὃ αἱ ἐπιστήμαι δύνανται νὰ συμβιβάσθωσι μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, καθὰ λέγει καὶ ὁ μέγας Βίρχοβ. (1)

« Οὐδεμίαν κεκτήμεθα ἐρεῦνης μέθοδον, ἔλεγεν οὗτος ἐν τινι φυσιοδιφῶν συνελεύσει ἐν Stettin, δι' ἧς τί ἐν τῇ συνειδήσει συμβαίνει νὰ μάθωμεν· μὴ εὕρισκόμενοι δὲ τὸ παράπαν εἰς θέσιν τὰ φαινόμενα ταύτης νὰ ἀναλύσωμεν, πρέπει ἀνευθυριάστως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐφεύρωμεν λέξιν καὶ ἔννοιαν, δι' ἧς ἐπὶ τῇ βάσει φυσικῶν πειραμάτων ἐκφράζεται, τί ἐστὶ συνειδήσις, πῶς αὕτη συμβαίνει καὶ ποίαν ἀρχὴν ἔχει. Τούτου ἕνεκεν πάντοτε διισχυριζόμεν ἔτι εἶναι ὅλως ἀδίκον καὶ ἀπρεπές, νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν ἰδιαζόντως τὰς τῆς συνειδήσεως ἐνεργείας, τὰς τὸν ὑψηλὸν βίον ἡμῶν διεπούσας καὶ χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδέσωμεν τὰ τῆς συνειδήσεως μετ' αὐθυπάρκτου καὶ ἀνεξαρτήτου δυνάμεως, δηλ. τῆς ψυχῆς, νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν εἰς ἑαυτοὺς ἄνευ λόγου ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ τὸν θρησκευτικὸν ἡμῶν βίον νὰ μορφώσωμεν συνωδὰ πρὸς τὴν συνειδήσιν καὶ τὸ αἶσθημα ἡμῶν. Καὶ τοῦτο πιστεύω εἶναι τὸ σημεῖον καθ' ὃ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι μετὰ τῆς ἐπικρατούσης χριστιανικῆς ἐκκλησίας συμβιβάζονται, ἀναγνωρίζουσαι, ὅτι ἐνταῦθα ὑπάρχει ἔδαφος, ὅπερ καίτοι εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκάστου κρίσιν ἀφιέμενον, εἶναι ὅμως ἅγιον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ οὐδόλως εἰς τὴν φυσικὴν ἐρευναν ἐκαύτου ἐναπόκειται, ἐφ' ὅσον

(1) Bericht der Stettiner Versammlung p. 41.

δὲν εὐρεθῆ εἰσέτι ἢ τῶν πειραμάτων ὁδός, ἐφ' ὧν ἀσφαλῶς νὰ βαδίξῃ τις δύναται καὶ ἐφ' ὅσον οὐδέλλως δικαιούται νὰ εἴπῃ «ἰδοὺ εὐρον ἔδαφος καὶ ἔρεισμα καὶ δύναμαι διὰ τῆς ἀκριβοῦς τῶν φυσιοδιδρῶν μεθόδου ἅπαντα νὰ ἐξηγήσω τὰ φαινόμενα. Ταῦτα ὡς φυσιοδιδρῆς ὁμολογῶ καὶ ὁμολογῶ, νομίζω δὲ ὅτι εἶναι δίκαιον καὶ πρέπειν ἕκαστος ἐπιστήμων νὰ μὴ ἀσπάζηται ἀνευ τοιαύτης βεβήσαντος τὸν ὕλισμόν. Αὕτη εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς πίστεώς μου, ὡς ἐπιστήμονος, ἥτις ἐκ πραγματικῶν γεγονότων ἀπορρέουσα, φέρει πρακτικὸν καὶ ἀληθῆ χαρακτήρα ὑπὸ τὴν στενὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ὡς οὐδέποτε ἀποπειρωμένου νὰ ὑπερπηθῶ εἰς ὃ ἔδαφος ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν χωρεῖν.»

Παροράματα ἐν τῇ ἀνω πραγματείᾳ.

Σελ.	στίχ.	ἀντὶ	εἰς	ἐπιμενιδότως	γράφ.	εἰς	ἐπιμενιδήτως
»	151	»	31	»	Ἀλεξανδρείας	»	Ἀλεξανδρεὺς
»	156	»	27	»	ἐπιμένετε	»	ἐπιμένητε
»	159	»	28	»	ἐπιπολέων	»	ἐπιπολαίων
»	231	»	14	»	ὑπάρξωσιν	»	συνυπάρξωσιν
»	237	»	29	»	ἀτομικῆς	»	ἀτομολογίας
»	245	»	7	»	ἦν	»	ἦς
»	245	ἐν Σημ.	»	ἐν τῇ	γλώσσῃ	»	γλώσσῃ